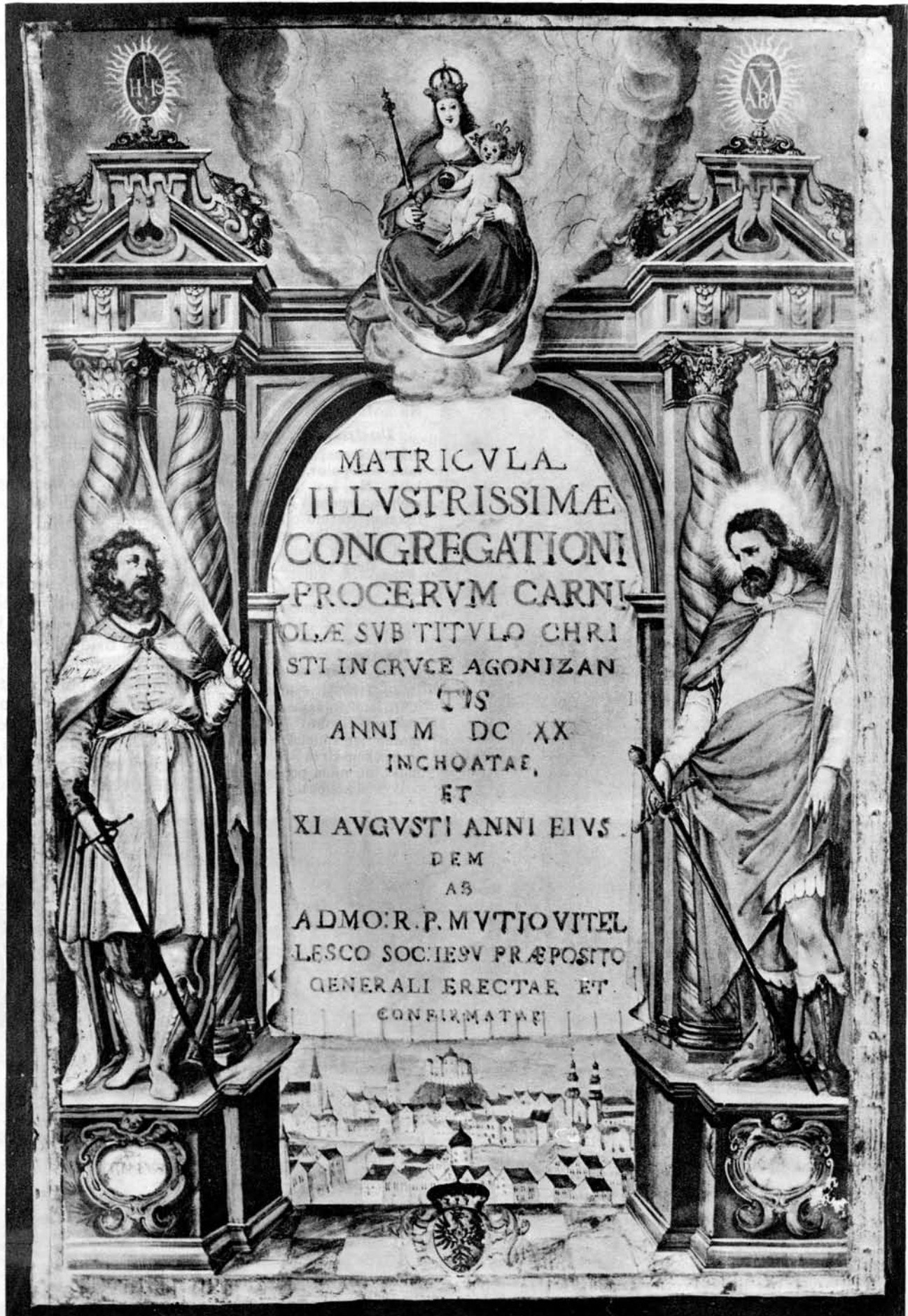

Ilustrirani Slovenec

Leto IV

Tedenska priloga »Slovenca« (št. 83) z dne 8. IV. 1928

Štev. 15

Naslovna stran spominske knjige bratovščine Kristusa

na križu umirajočega iz okrog l. 1630., spodaj je precej samovoljno upodobljen pogled na tedanjo Ljubljano (od leve proti desni: stolnica, frančiškani, jezuiti).

Predkongresna

Namen pričujoče objave je, podati v sliki tisto Ljubljano, ki je tekom XIX. stoletja polagoma, po potresu l. 1895, pa rapidno izpreminjala svoje lice, kateremu sedanja generacija smotreno oblikuje poteze popotresne in posebno povojne Ljubljane sedanjosti.

Kongres l. 1821. sam nima za razvoj Ljubljane nobenega direktnega pomena, v širšem časovnem pomenu pa je z dobo, v katero spada ta markantni datum ljubljanske zgodovine, zvezano eno najvažnejših razdobji v zgodovini ljubljanske mestne slike, ker je nekako takrat zaključena doba podiranja mestnih utrd in se polagoma začno strogo ločena predmestja ž njim v enotno sliko. Razvoj od tod dalje bo o priliki ilustrirala druga serija slik. Današnja serija pa nam bo podala tisto Ljubljano, katere značilni okvir je bil dan v prvi polovici XVI. stol., ko je bilo zadnjič razširjeno in izpopolnjeno mesno ozidje. To ozidje je bistven del predkongresne Ljubljane in njegova vloga v njenem značaju še dolgo ne bo zabrisana, četudi že preko 100 let več ne obstoja.

Trije zunanji elementi in trije do francoske revolucije odločilni stanovi so nenavadno jasno in izrazito opredelili značaj stare Ljubljane: Grad, Ljubljana in mesno ozidje ter meščanstvo, plemstvo in duhovščina. Iz bistva srednjeveške politične zgodovine je utemeljeno, da je postal grad — oporišče oblasti gospodarja dežele — merodajen za postanek in razvoj srednjeveške Ljubljane. V njegovem varnem okrilju je

Namišljena Ljubljana

v Schedlovi kroniki iz konca XV. stoletja. Ta slika Ljubljano samo markira.

Na levi:

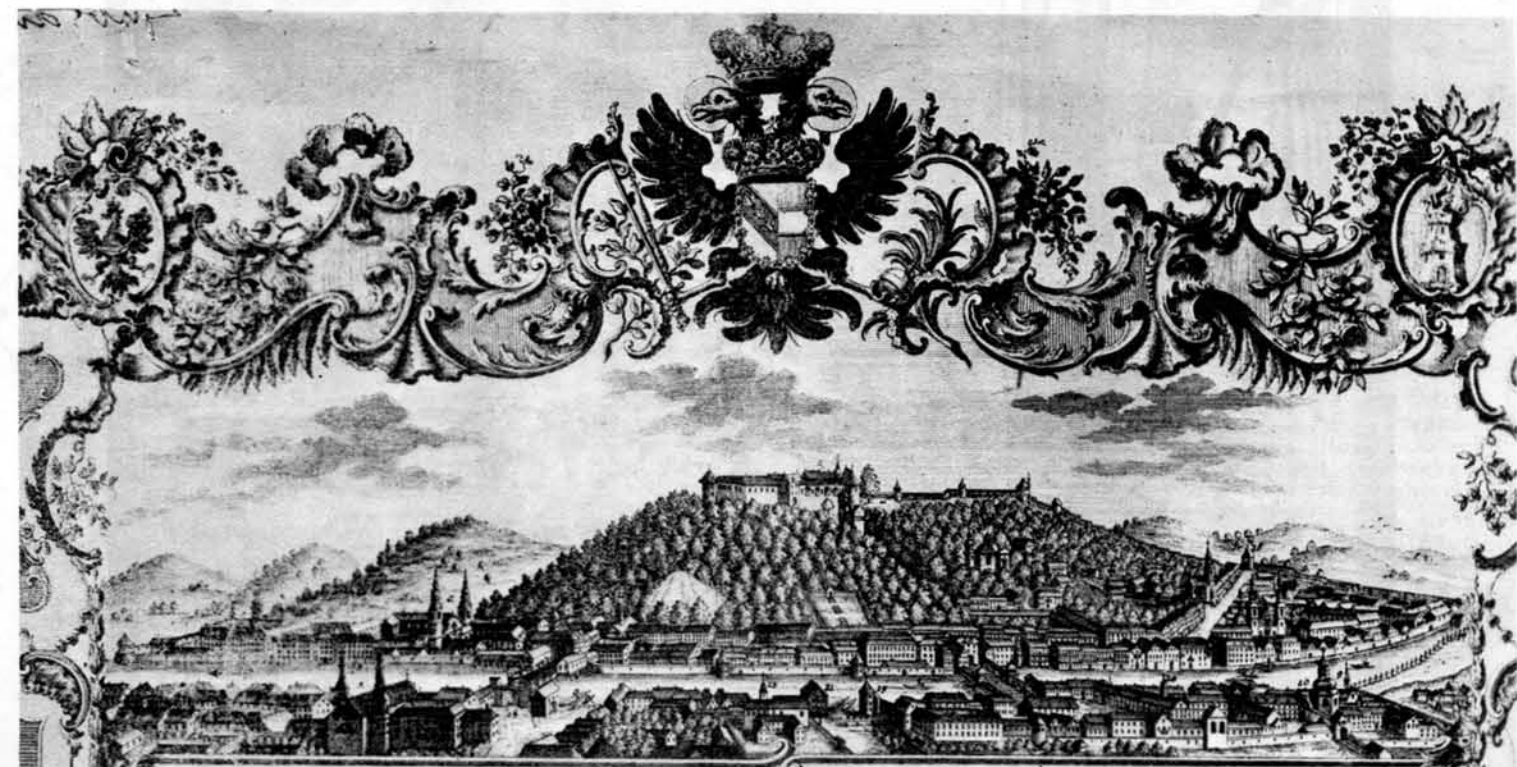
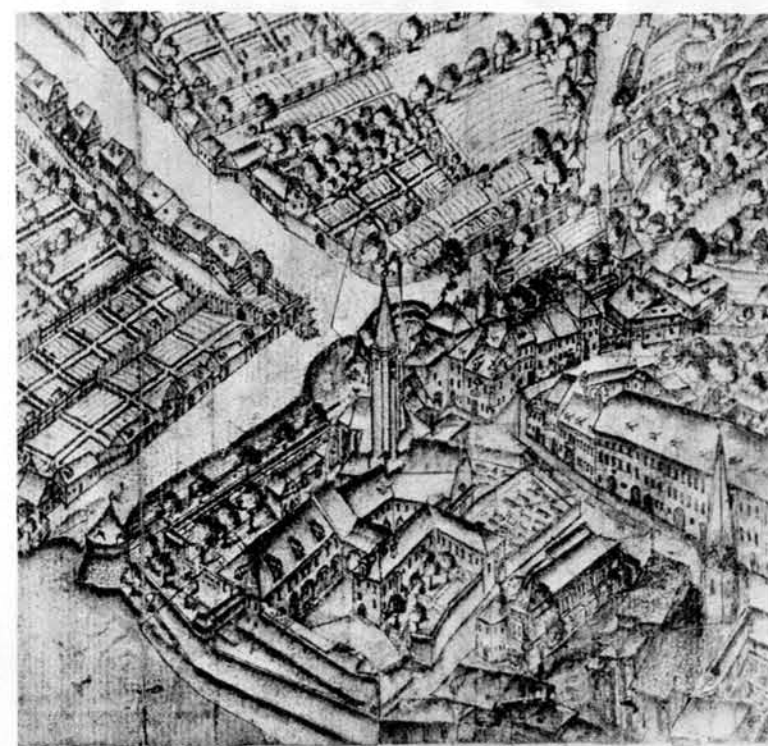
Vodnikov trg

s franciškanskim samostanom v II. polov. XVII. stoletja. Na levi trdnjavski stolp ob sedanji Jugoslov. fiskalni, mesno obzidje in ob cerkvi utrdba samostanskih vrat, na desni v oglu stara stolnica.

Spodaj:

Pogled na Ljubljano

iznad Tivolija v II. polov. XVIII. stol. (glava cehovske diplome). Dobro se vidijo utrdbe ter špitalski (sedaj franciškanski) in šušarski most (na njem prodajalne kolibe).

Ljubljana.

nastala najstarejša mestna naselbina okrog sedanje cerkve sv. Jakoba. V imenu Stari trg se še danes zrcali časovno razmerje tega mesnega dela napram drugim. Ljubljana je dala ti naselbini v eni smeri mejo, ki je postala še jačja, ker je mogla služiti obenem obrambnim namenom. Paralelno z meščansko naselbino na Starem trgu je nastala na nasprotnem bregu Ljubljane okrog tako zvanega Novega trga (ime zopet označuje starostno razmerje napram onemu) plemiška naselbina.

Turška nevarnost je v prvi polovici XV. stol. sklenila z enotnim ozidjem obe v enoten obrambni organizem. Koncem srednjega veka se je meščanski del razlil preko prvotne meje „pod Trančo“ na sedanji Mesni trg, kjer je od hriba v večjem loku odmaknjeni tok Ljubljanice omogočil postanek sedanjega lepega Mesnega trga. Na nasprotni strani Gradu pa je bilo ob sedanjem Vodnikovem trgu že od prvih početkov srednjeveške Ljubljane oporišče najvažnejše predmestne naselbine. Kajti po izročilu, ki ga je zabeležil Valvazor, je že l. 1073. trgovec Peter Baldavic ustanovil cerkev sv. Filipa, ki so jo prevzeli l. 1231. frančiškani, v bližini pa je stala na mestu sedanje stolnice prav tako prastara cerkva sv. Nikolaja, ki je postala l. 1462. stolna cerkev novoustanovljene ljubljanske škofije. Nova meščanska, pretežno trgovska naselbina, ki se je širila od Tranče po Mestnem trgu in ona, v zvezi s potrebami škofijske stolice okrog cerkve sv. Nikolaja in frančiškanov nastala naselbina sta se

Ena najstarejših resničnih slik Ljubljane

(iz l. 1639). 1 stolnica, 2 grad, 3 kapucini, 4 Križanke.

Na desni:

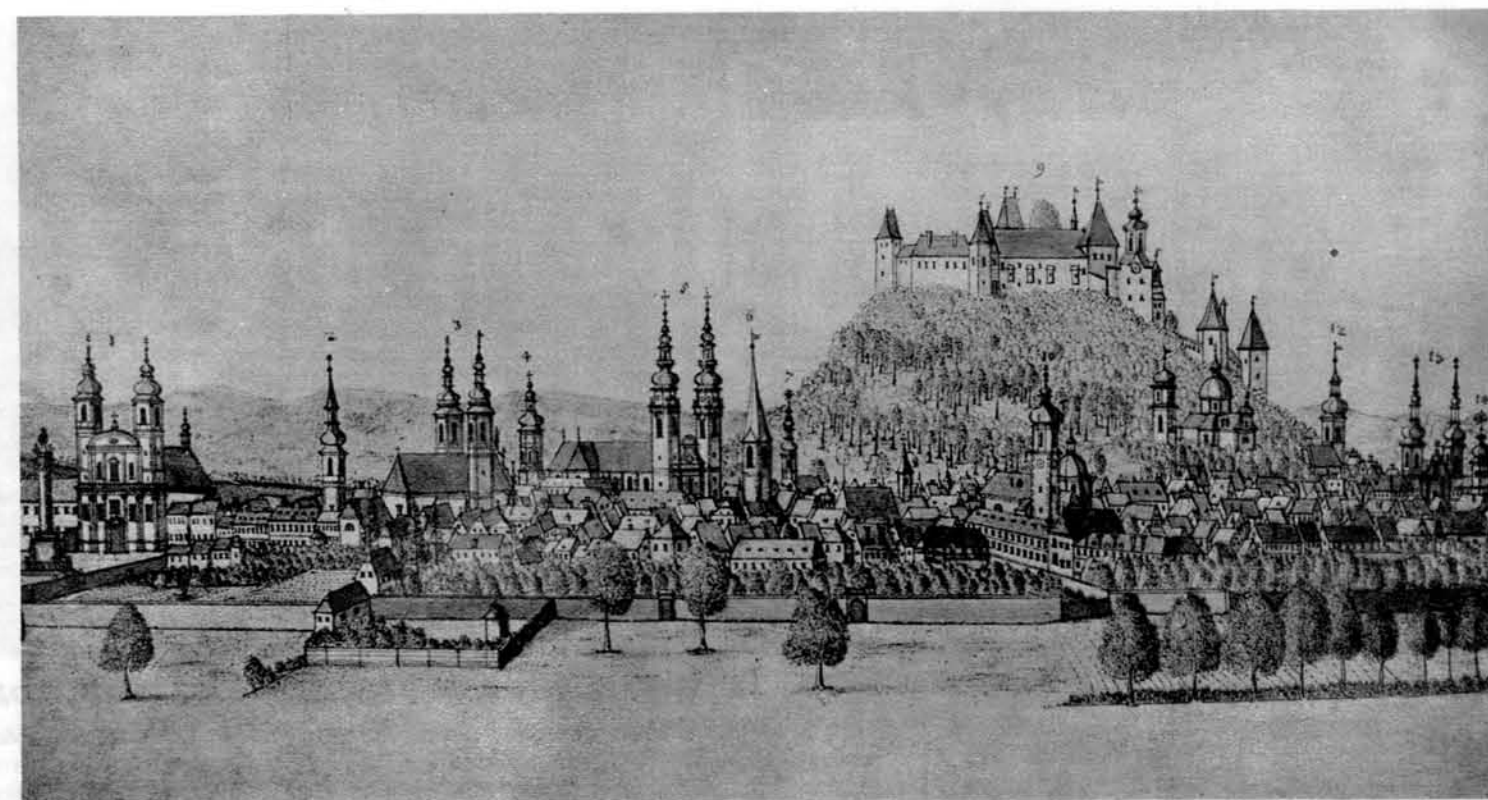
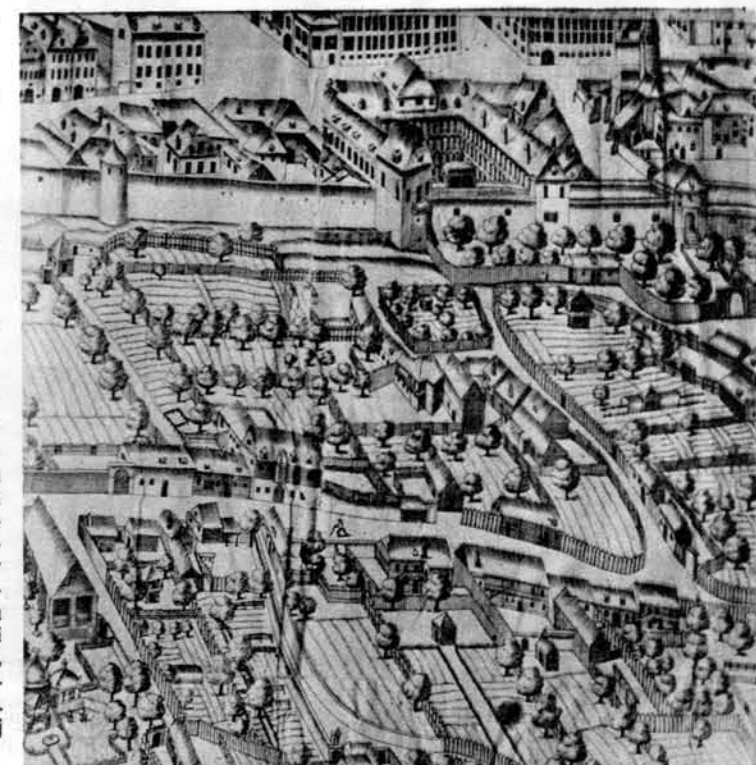
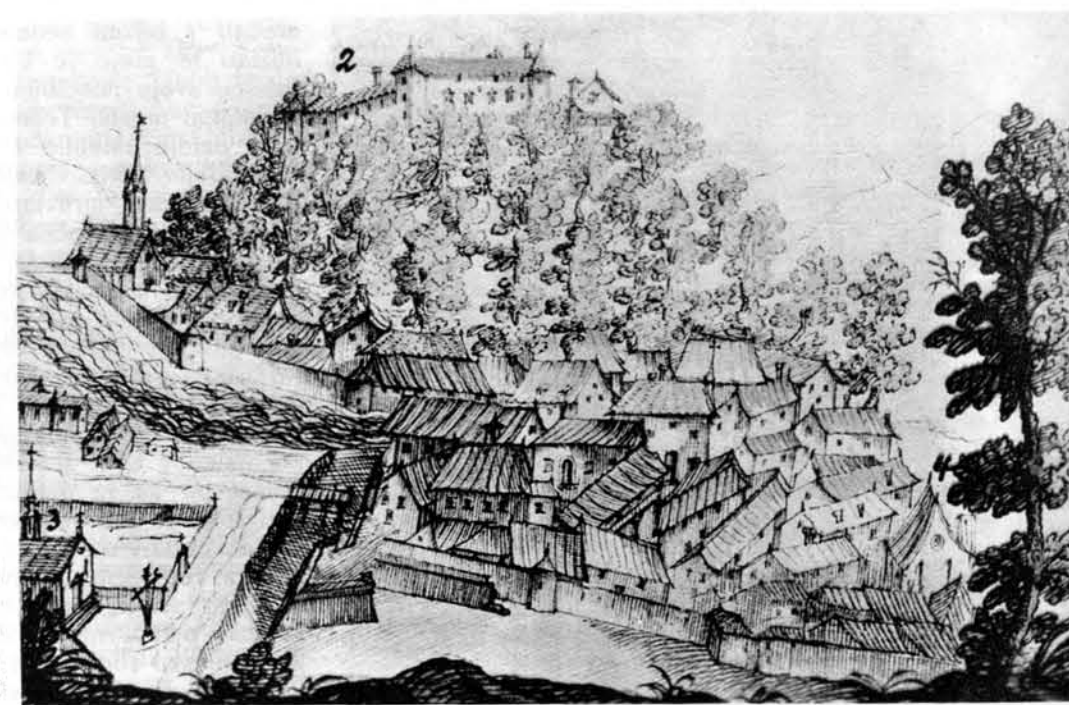
Knežji dvorec

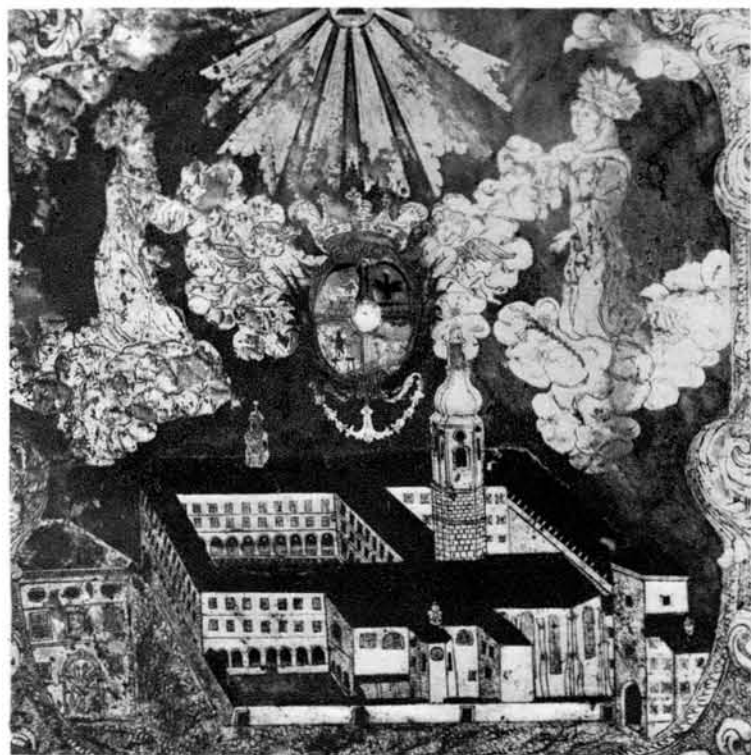
knezov Auerspergov (po leg sedanje banke Slavije) v II. pol. XVII. stol.

Spodaj:

Pogled na Ljubljano

iznad Tivolija v sredi XVIII. stol. 1 cerkev usm. bratov in steber sv. Trojice (sedanja Evropa), 2 samostan klarisij (sedanja Kreditna banka), 3 Avguštinci (sedaj frančiškani), 4 Frančiškani (sedaj Vodnikov trg), 5 stolnica, 6 Sv. Elizabeta (sedaj Stritarjeva ul.), 7 rotovž, 8 kapucini (sedaj Zvezda), 9 grad, 10 Uršulinke, 11 sv. Rozalija, 12 sv. Florijan, 13 sv. Jakob, 14 lončevž (sedaj Kmet. družba).

Pogled z brega nad sedanjo Študentovsko ulico na **franciškanski samostan** v 1. polov. XVIII. stol. (pozneje je bila tu gimnazija, sedaj je Vodnikov trg); na desni je videti samostanska vrata in notranjo stran mestnega obzidja.

Mesni trg ob Valvazorjevem času s staro stolnico in rotovžem; na oglih rotovža sta kipa Adama in Eve, spredaj na levi stari vodnjak, na desni pranger.

srečali v bližini sedanjega Robbovega vodnjaka, in v bližino te meje je l. 1484. tudi meščanstvo preneslo težišče svoje naselbine z zidanjem novega rotovža na sedanjem mestu. Tekom prve polovice XVI. stol. je mestno ozidje oklenilo tudi ta novi del in je Ljubljana s tem dobila okvir, v katerem je ostala do konca XVIII. stol. Socialna struktura te tako ograjene naselbine je bila čudovito določna in tako logična, kot da jo je zasnovala enotna, strog red ljubeča volja. Meščanstvo (trgovci in obrtniki) poleg oporišča oblasti deželnega gospoda, Gradu, prvi konstruktivni element srednjeveške Ljubljane, je stalno obdržalo Stari trg in svojo posest razširilo na ž njim zvezani Mestni trg; plemišstvo se je aristokratsko umaknilo na nasprotni breg in imelo za privesek do zač novega veka samo še Žide od cerkvenih ustanov t. zv. nemške viteze — križevnike; duhovska oblast pa se je osredotočila okrog stolnice. Vsak del mesta se je v monumentalnih stavbah reprezentiral po svoje: cerkev s stolnico in škofovo rezidenco; meščanstvo z rotovžem; plemišstvo pa je imelo pod svojim okriljem sedež namestnika deželnega gospoda v vicedomski palači na mestu sedanjega dvorca (univerze) in stanovsko zbornico v Lontovžu (deželni hiši) na Novem trgu, kjer je danes slučajno zopet sedež naše pokrajinske samouprave. Nad vsem pa je od samega začetka bdel simbol deželnogospodstva, Grad, ki je v

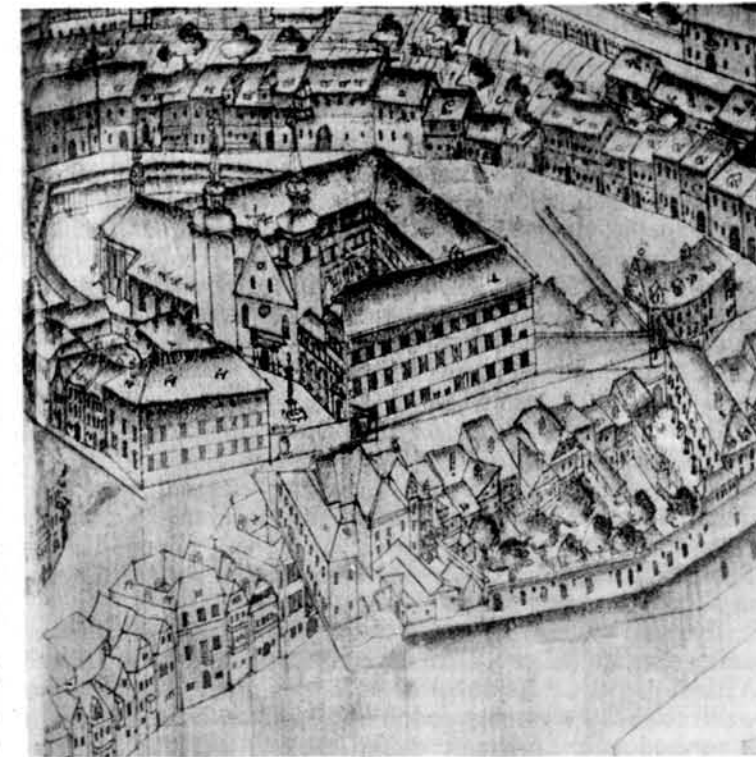

Poštni listek s **pogledom na Ljubljano**, izdelan po Mat. Greischerju in tiskan v Valvazorjevi tiskarni na Wagenspergu okrog l. 1680.

novodobni Ljubljani obdržal svoj glavni pomen kot vozil v sistemu mestnih utrdb ter kot tak zadnjič aktivno nastopil v zadnjem deceniju predkongresne Ljubljane, v zgodovinskih dogodkih okrog propada Napoleonove Ilirije.

V opisanem okviru dana predkongresna Ljubljana je doživela dve razvojni fazi: v prvi je prevladoval še srednjeveški, golski značaj mesta, ki se je začel rapidno izpreminjati koncem XVII. in začetkom XVIII. stol.; druga se začne z XVIII. stol. in traja do kongresa; v tej dobi je dobila Ljubljana novo, baročno lice, katero je obdržala v precejšnji meri do potresa 1895.

Po načrtih, slikah in opisih iz XVII. stol. nam je mogoče predbaročno Ljubljano precej dobro rekonstruirati. Posebno velja to za drugo polovico XVII. stol., za katero nam je Valvazor v svojem grafičnem delu podal tako bogat material, da zamoremo zasledovati deloma že celo zgodovinski razvoj posameznih objektov. Poleg slik v Ehre des Herzogtum Krain je osnovne važnosti posebno gradivo za veliko nedovršeno sliko Ljubljane, podane iz plitčje perspektive, ki se nam je ohranilo v njegovi zupščini. Iz tega gradiva, ki je bilo šele pred kratkim spoznano za ljubljansko, priobčujemo tu prvič frančiškanski samostan na Vodnikovem trgu in stolnico, knežji dvorec, jezuitski samostan in cerkev sv. Jakoba ter Grad. Doslej najstarejša resnična slika Ljubljane se nahaja v gradivu za topografsko karto Notranje Avstrije

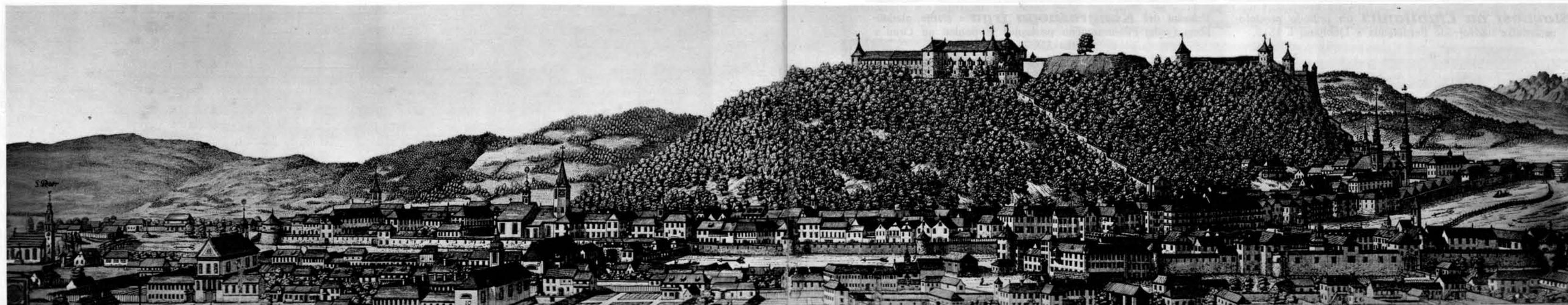
Jezujski samostan s cerkvijo sv. Jakoba in okolico iz 2. polov. XVII. stol. (sedaj cerkev sv. Jakoba, Šentjakobski trg in Rožna ulica).

Kapucinski samostan na oglu sedanje Wolfove ulice in Kongresnega trga, podrt l. 1817.

Pogled od sedanjega filharmoničnega poslopja na Ljubljano, frančiškansko cerkev in stari most v začetku XIX. stoletja.

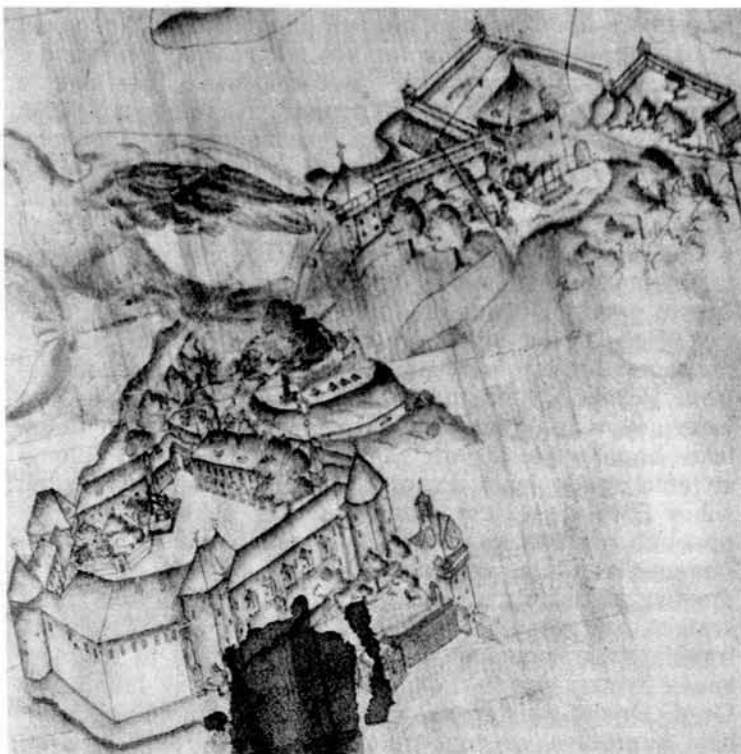
Pogled na Ljubljano ob Valvazorjevem času, t. j. v drugi polovici XVII. stoletja

Na najvažnejših poslopih se nahajajo številke, ki značijo: 1. Lontovž (sedež tedanjih deželnih stanov, sedaj Kmet. družba), 2. vicedomsko poslopje (sedež upravitelja vladarjevih domen, sedaj univerza), 3. rotovž, 4. Križanke, 5. stolnica, 6. jezuitski samostan (sedaj Šentjakobski trg), 7. frančiškanski samostan (sedaj Vodnikov trg), 8. auguštnski samostan (sedaj frančiškanski samostan), 9. kapucinski samostan (sedaj Zvezda), 10. samostan klarisij (sedaj Ljublj. kred. banka), 11. samostan diskalceatov (sedaj Kmetiska posojilnica), 12. sv. Florijan, 13. sv. Lovrenc (sedaj prazen prostor ob Šentjakobskem mostu), 14. „Tranča“ (mestne ječe, sedaj ulica Pod trančo), 15. Krakovo, 16. Špitalska vrata (sedaj vhod v Stritarjevo ulico), 17. frančiškanska vrata (sedaj Vodnikov trg), 18. Karlovska vrata (sedaj vhod v Florijansko ulico pod zvonarno), 19. vicedomska vrata (sedaj Dvorni trg), 20. Križanska vrata (sedaj Valvazorjev, trg), 21. vodna vrata (sedaj nabrežje Pred Prulami).

iz l. 1601—1605, ki ga je zbral Iv. Klobučarič. Druga po starosti je slika Ljubljane na naslovnem listu bratovščine na križu umirajočega Jezusa iz okr. 1630, tretja pa Pieronijeva iz l. 1639. Slika v Schedlovi kroniki iz konca XV. stol. je izmišljena in za študij Ljubljane brezpomembna.

Ze bogato Valvazorjevo gradivo, v katerem se nahaja tudi najstarejša umetniška impresija Ljubljane, kar jih je do sedaj znanih, namreč po Nizozemcu Almanachu s tušom izvršen pogled s Prul proti sv. Jakobu, in ki obsega dobo od nekako 1670 do 1690, nam deloma nudi vpogled v nastajajočo baročno Ljubljano. Impozantno in v primeri z Valvazorjevo prav poučno sliko pa nam dajeta o baročni, z mnogimi stolpi ovenčani Ljubljani, kar je z rahlim prefravanjem tako izrazito povdaril risar, dve risbi iz srede XVIII. stol., katerih eno s pogledom na Ljubljano od strani Tivolija, ki se približno krije z Valvazorjevim pogledom v Ehre..., priobčujemo. Tu je Ljubljana dozorela do tako izrazito lastne note in do tako bogate in konsekvantno izgrajene zunanje podobe, da si niti sanjali ne upamo, da bi jo novi dobi primerno v doglednem času zopet primeroma tako popolno izgradili.

Kako dosledno je bila tudi v notranjosti izgrajena, nam dokazuje n. pr. slika Brega s pristanom iz konca XVIII. stol. Breg v ti obliki bi še danes mogel tvoriti važno pozitivno točko v estetiki sodobne Ljubljane. Nenadomesljiv je za sodobno Ljubljano dalje jezuitski sv. Jakob, monumentalna skupina poslopij s trgov pred cerkvijo, vključena

Pogled na Grad in na utrdbe na sedanji Grajski planoti v 2. polov. XVII. stoletja.

Slavnost na Ljubljanič ob prihodu prestolonaslednika nadvojvode Ferdinanda v Ljubljano l. 1819.

Vzhodni del **Kongresnega trga** s starim gledališčem (sedaj Filharmonično poslopje) in pogled na Grad v začetku XIX. stoletja.

Pogled z brega ob Tivoliju na kongresno Ljubljano.

Pogled v eno izmed dvoran nekdanjega **Knežjega dvorca** z baročno slikarjijo.

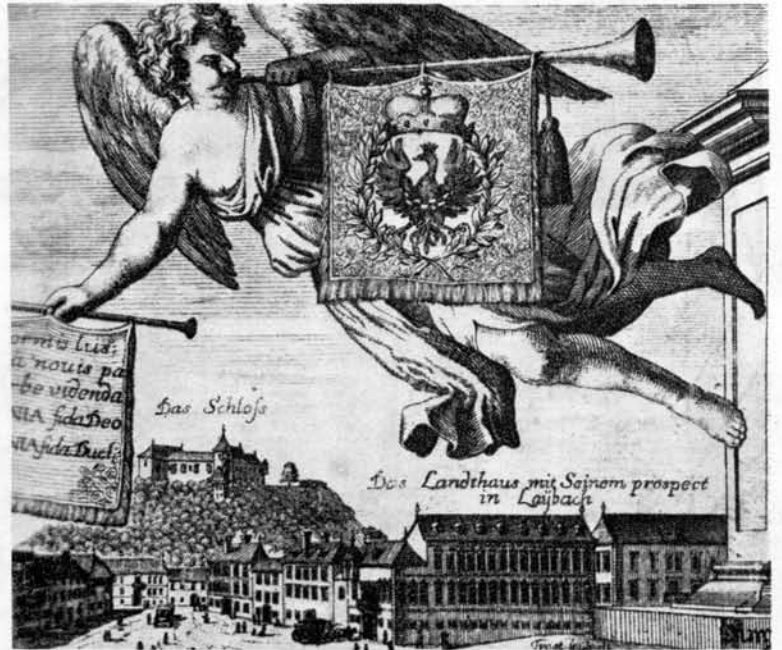
v trikotni venec hiš-igrač Florijanske in Rožne ulice ter ob sv. Jakoba nabrežju. Pravtako monumentalno izpolnjen je bil Vodnikov trg s trančičkanskim samostanom in cerkvijo.

Prednost predkongresne Ljubljane pred sedanjo je bila v prvi vrsti v tem, da je bila stara Ljubljana popolnoma izgrajena v notranji strukturi in zunanjem licu, sedanja pa koleba v smeri nove izgrajenosti, ki je očitno še ne bo kmalu dosegla.

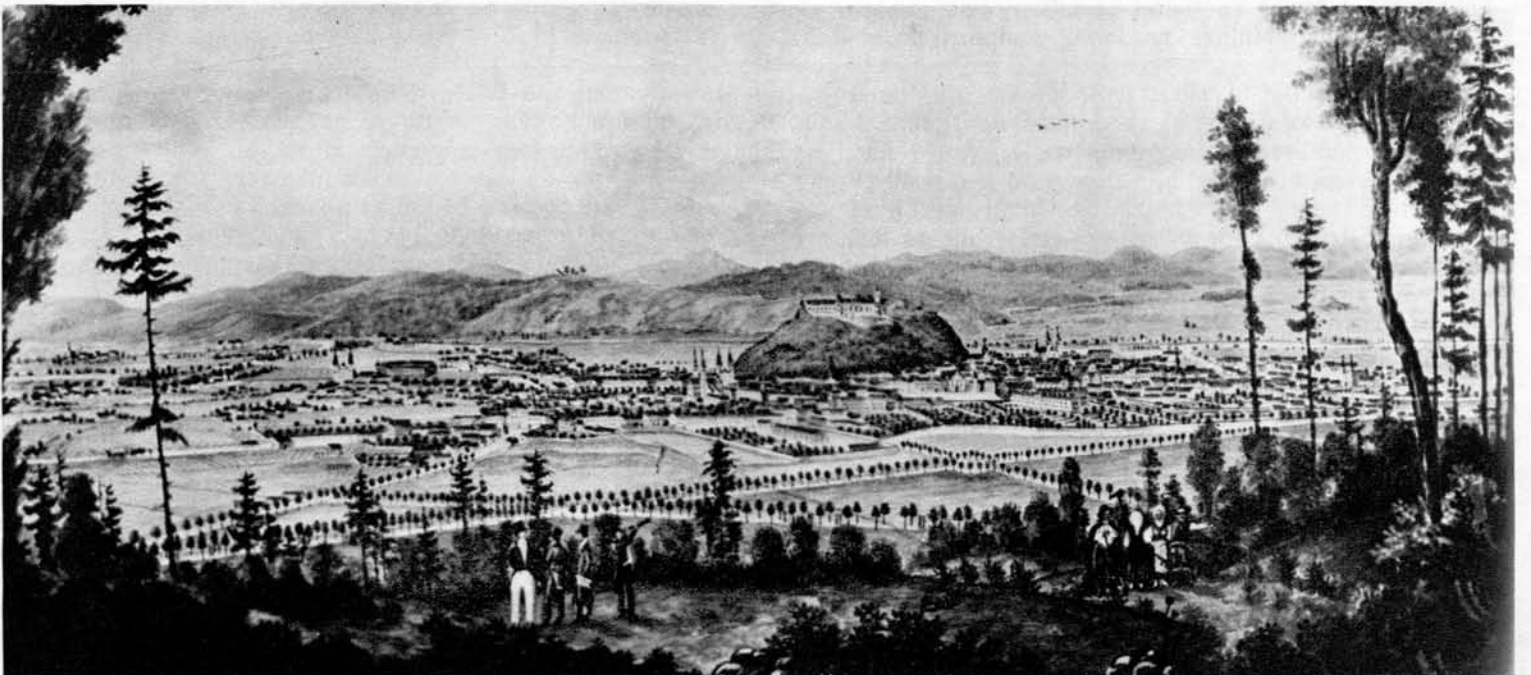
Baročna Ljubljana pa ni slučajen pojav, ampak se ravno v ti njeni konsekventni izgrajenosti javlja zrela, samozavestna kultura, katere torišče je bila. Da imamo še danes diskalceatsko cerkev nasproti kavarni Evropi, katere štukturni okras hvali Valvazor, da imamo še frančiškansko in kapucinsko cerkev, da ni potres pregnal znanstvenih zakladov iz knežjega dvorca v Losensteinleiten na Zgornje Avstrijskem in uničil umetniško visokopomembnega miljeja te palače, da imamo še to in ono, bi bila naša Ljubljana v zunanjščini in notranjščini kulturni spomenik neprecenljive mikavnosti. Pa tudi s tem, kar nam je ostalo po kongresni dobi, posebno po potresu, smo še razmeroma bogati dediči močno decimirane kulturne dediščine. Kajti neizčrpne so vrednote tistih elementov stare Ljubljane, ki so doživeli naš čas, tudi za novo sedanjo in bodočo Ljubljano. Marmorna umetnost baročnih oltarjev naših cerkva, arhitekturni umetnini notranjščin stolnice in/posebno uršulinske cerkve, neprekosljiva monumentalnost fasade frančiškanske cerkve, večnolepe Križanke, v svoji neprestano prelivajoči se mi-

Nekdanje pristanišče na sedanjem Bregu s carinarnico s pogledom na desni Breg Ljubljanice in na Grad.

Novi trg (sedaj Turjaški trg) ob Valvazorjevem času; na desni Lontovž (deželni dvorec, sedaj Kmet. družba in služajno zopet sedež naše samouprave), ostalo plemiške palače.

Pogled na Ljubljano ob kongresu 1. 1821. z brega ob Tivoliju; sliko je izdelal Al. Schaffepath in jo poklonil pruskemu veleposlaniku baronu Krusemarcku (sedaj je last dr. Iv. Prijatlja).

Naslovni list iz Dizmove kronike (2. polov. XVII. stol.) s pogledom na takratno Ljubljano.

Portal dušovskega semenišča, izdelal Luka Mislej l. 1714.

Sedanji Breg koncem XVIII. stoletja;
1. gostilna pri zlati ladji, 2. cerkva sv. Lavrencija, 3. Bi-strski dvorec, 4. hiša baronov Erbergov, 5. hiša barona Zoisa (sedaj „Peko“), 6. glavna carinarnica, 7. pristanišče.

Marijin trg okrog l. 1735. na Mencingerjevi sliki sv. Florijana v cerkvi sv. Petra; vhod na Špitalski (sedaj frančiškanski) most, na desni semenišče, v ozadju cerkev sv. Petra.

kavnosti neizčrpna cesta od Vodnikovega trga skozi staro mesto do sv. Florijana, Mestni trg z rotovžem in vodnjakom — vse to so neminljive vrednote, podedovane iz dobe, ko je Ljubljana prvič postala zaveden, svojih ciljev si svest kulturni center.

Ko motrimo te slike, izprašujemo zgodovino za njeno skrivnost. Sto let je minulo od stanja, ki ga najmlajše med njimi podajajo, pa se komaj še spoznamo v njih. Povprečen Ljubljančan že ne vé več, če se šeta po Zvezdi, da je stal tam samostan kapucinov, ko gre v Kredito banko, da je stal tam samostan klaris, ko gleda nove hiše nasproti Evrope, da je bila tam ena najlepših ljubljanskih cerkva, ali da se je na Vodnikovem trgu dvigal eden najstarejših samostanov Ljubljane. Povprečni Ljubljančan bi prišel v zadrego, če bi moral pokazati ostanke nekdanjega mestnega ozidja, čeprav se v poteku ulic in hišnih črt še vedno jasno zrcali obzidana Ljubljana. S temi slikami v roki pa se nam bo odkrila marsikaka že zabrisana poteza, ki veže sedanjo Ljubljano s preteklo in marsikako uganje bo razrešeno v jasno predstavo.

Zgodovinske razvojne stopnje mestnih organizmov so namreč neznansko trdožive. Celo velike naravne katastrofe, med katerimi so na usodo predkongresne Ljubljane najdalekosežneje učinkovali potresi, na posamezne njene dele pa požari, niso zmožni zabrisati zvez s preteklostjo. Saj imamo ravno v Ljubljani primer za to, da celo katastrofalna prekinjenja kulturnih tradicij, kakoršna je Ljubljana doživela po razpadu rimske države in kulture v dobi tako zvanega preseljevanja narodov, niso zmožna zabrisati spomina na prežito. Ime Emona se je pač pozabilo, mestni organizem Emona pa živi v gotovem oziru naprej in deluje na gotove poteze poznejše Ljubljane še danes. V mestnem florisu je popolnoma izrazito ohranjen njen okvirni četverkotnik v smereh ulic Na Mirju, Emonske in Vegove, Nunske in Ulice rimske legije. Tem bolj velja to za predkongresno Ljubljano, katere florisni okvir je, kakor se zdi, še za dolgo dobo stalno fiksiran v Vožarskem potu, Cojzovi cesti, Vegovi ulici, Dvorskem trgu, v desnem nabrežju Ljubljanice do konca Vodnikovega trga ter v florisni liniji bloka hiš ob Studentovski ulici napram Krekovemu trgu.

Najboljšo literarno sliko stare Ljubljane je podal doslej Ivan Vrhovec v svojih dveh še neprekošenih delih Die wohllebliche Landeshauptstadt Laibach (Lj. 1885) in Ljubljanski meščani v preteklih stoletjih. Kot dopolnilo k temu pa lahko služi P. pl. Radics, Alte Häuser in Laibach ter Ivan Vrhovnik, Gostilne v stari Ljubljani.

France Stelè